

**LEADER
OOST**
DRENTHÉ

Gebiedsanalyse LEADER Oost-Drenthe

Gebiedsanalyse LEADER Oost-Drenthe

Bijlage bij de Lokale Ontwikkelingsstrategie 2023-2027

April 2023

In opdracht van de Provincie Drenthe
Geschreven door Jan van der Bij

Together we'll change the world,
one community at the time

Foto cover: opening van Het Zandgat
in Kostvlies, misschien wel het meest
gecompliceerde LEADER-project ooit...

Gefinancierd door
de Europese Unie

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding.....	4
1.1	Gebiedsbegrenzing	4
1.2	Gebiedsomschrijving.....	5
2	Gebiedsanalyse.....	7
2.1	Oost-Drenthe in een paar penne streken.....	7
2.2	Bevolking	7
2.3	Economie, arbeidsmarkt en inkomen	9
2.4	Landschap, klimaat, biodiversiteit en duurzaamheid	15
2.5	Sociale samenhang, burgerkracht en leefomgeving.....	20
3	Krachtenveldanalyse.....	24
4	SWOT.....	28
4.1	Natuur en biodiversiteit	28
4.2	Economie, arbeidsmarkt, inkomen.....	29
4.3	Klimaat, energie en duurzaamheid.....	29
4.4	Leefbaarheid en sociale samenhang.....	30
4.5	Recreatie en toerisme	31
4.6	Landbouw	32

1 Inleiding

Deze gebiedsanalyse is gemaakt ten behoeve van de Lokale Ontwikkelingsstrategie (LOS) van LEADER Oost-Drenthe 2023-2027.

De gebiedsanalyse is de basis voor de LOS. Want het gebied, en de kenmerken daarvan, zijn het uitgangspunt voor het LEADER-programma. Bij het opstellen van de LOS voor de komende jaren hebben we gekeken naar hoe Oost-Drenthe ervoor staat en wat uitdagingen en kansen zijn. Op basis daarvan maken we keuzes voor de doelen en maatregelen waar we LEADER-subsidie voor willen inzetten.

De analyse is tot stand gekomen door middel van bureauonderzoek (cijfers/data/beleid), gesprekken met stakeholders en gebiedsbijeenkomsten. In de LOS is een samenvatting opgenomen van de analyse.

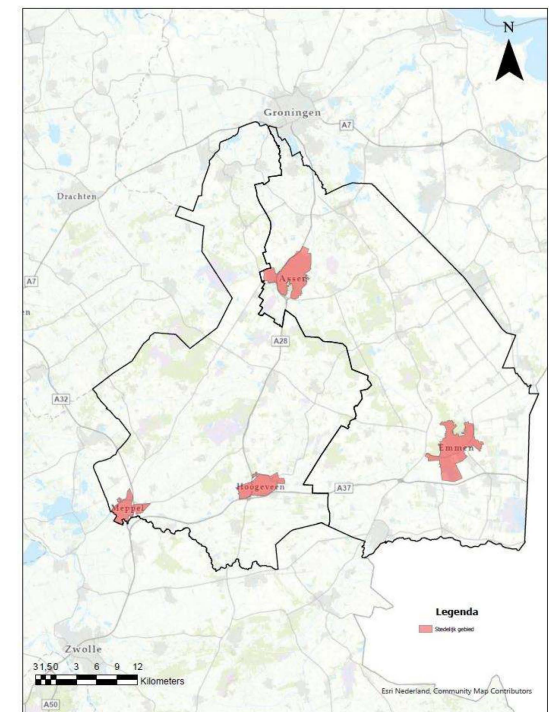
1.1 Gebiedsbegrenzing

De gebiedsanalyse heeft betrekking op LEADERgebied Oost-Drenthe. Oost-Drenthe bestaat uit de gemeenten Assen (alleen het plattelandsgebied), Tynaarlo, Aa en Hunze, Borger-Odoorn, Coevorden en Emmen (alleen het plattelandsgebied).

Het gebied is gekozen vanwege de breedte van het programma en de Europese doelen. In vergelijking met de vorige programmaperiode (2014-2022) zijn de doelstellingen voor LEADER verbreed. De problematiek beperkt zich niet alleen meer tot economie en leefbaarheid maar ook klimaat, duurzaamheid, biodiversiteit en landbouw zijn onderdeel van de doelen. Daarmee is de keus gemaakt om het hele plattelandsgebied van Oost-Drenthe te bedienen met LEADER. De grote kernen (Emmen en Assen) doen niet mee, omdat de plattelandsproblematiek hier niet speelt en omdat de kernen te groot zijn om formeel deel te mogen nemen aan LEADER.

In het omschreven gebied wonen ruim 170.000 mensen (bron: Drenthe in cijfers/Provincie Drenthe 2022). Zij – burgers, boeren, ondernemers, organisaties – vormen de doelgroep van deze gebiedsstrategie, zij zijn samen de stakeholders van de regio voor, met en door wie de strategie in concrete actie wordt omgezet.

Figuur 1 LEADER-gebieden Oost- en West-Drenthe

1.2 Gebiedsomschrijving

Oost-Drenthe bestaat uit de gemeenten Assen (alleen het plattelandsgebied), Tynaarlo, Aa en Hunze, Borger-Odoorn, Coevorden en Emmen (alleen het plattelandsgebied).

Aantal kernen LEADER-gebied Oost-Drenthe

Emmen plattelandsgebied	23 dorpen en 12 buurtschappen
Coevorden	stad en 28 dorpen
Borger-Odoorn	25 dorpen
Aa en Hunze	35 dorpen
Tynaarlo	18 dorpen
Assen plattelandsgebied	8 dorpen en 4 buurtschappen

In het omschreven gebied wonen ruim 170.000 mensen (bron: Drenthe in cijfers/Provincie Drenthe 2022). Zij – burgers, boeren, ondernemers, organisaties – vormen de doelgroep van deze gebiedsstrategie, zij zijn samen de stakeholders van de regio voor, met en door wie de strategie in concrete actie wordt omgezet.

Aantal inwoners LEADER-gebied Oost-Drenthe 2022

Emmen plattelandsgebied ruim	50.000
Coevorden	35.230
Borger-Odoorn	25.240
Aa en Hunze	25.300
Tynaarlo	34.190
Assen plattelandsgebied ruim	1.100

Bron: Drenthe in cijfers/Provincie Drenthe

Aanpalende, aangrenzende en provinciegrens-overschrijdende samenwerkingsverbanden en gebiedsplannen zijn onder meer de Sociale Agenda, Agenda voor de Veenkoloniën, Geopark De Hondsrug, de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw (en het samenwerkingsverband Boer Burger Natuur Drenthe), de Regiodeal Zuid- en Oost-Drenthe, het LEADER-gebied West-Drenthe, het LEADER-gebied Oost-Groningen en (met name voor Tynaarlo en Assen) de Regio Groningen Assen (RGA).

Naast de kenmerkende culturele, landschappelijke en ruimtelijke overeenkomsten, hebben de Drentse dorpen hun sterke sociale cohesie en actief verenigingsleven gemeen. Over het algemeen zien bewoners naar elkaar om. Dit naoberschap dat van oudsher bij de Drentse kernen hoort krijgt vandaag de dag een moderne vorm door de vele burgerinitiatieven.

De kernen lijken dus op elkaar. Tegelijkertijd heeft elk dorp en elke buurtschap zijn eigen unieke kenmerken, qua vorm, ligging, bouw, ontstaansgeschiedenis, tradities en festiviteiten, omgangsvormen en gebruiken. Denk alleen al aan de dorpen op het zand en die op het veen. De dorpen in Tynaarlo en het buitengebied van de gemeente Assen hebben veelal een andere dynamiek dan het platteland van Zuidoost-Drenthe.

Hoewel de ruimte in Drenthe en de initiatiefrijke van de dorpen onbegrensde mogelijkheden lijken te bieden om leefbaarheid en vitaliteit in de regio te behouden en te versterken, staan voorzieningen onder druk. Het vertrek van jongeren baart zorgen, de krapte op de arbeidsmarkt is (mede door stijgende demografische druk) nijpender dan elders in het land, versterking van het MKB is nodig en klimaat, duurzaamheid en biodiversiteit staan veelal nog niet nummer 1 op de prioriteitenlijst.

Het zijn deze knelpunten die de LOS agendeert en die de rode draad vormen tussen de dorpen en ook tussen het zuidoosten en het noordoosten van Oost-Drenthe. LEADER wil kansen rond deze knelpunten stimuleren en faciliteren. De regio Oost-Drenthe bruist van de initiatieven, blinkt uit door veranderkracht en heeft de vitaliteit die nodig is om kansen te verzilveren.

2 Gebiedsanalyse

2.1 Oost-Drenthe in een paar pennenstreken

Drenthe behoort – met Friesland en Zeeland – tot de gelukkigste provincies van ons land. (Bron: CBS Statistische trends 2020 – regionale verschillen in geluksbeleving 2013-2020). Een mooie provincie met veel groen, natuur, landerijen en weilanden, met zandverstuivingen en veen, met kleine en grote dorpen met inwoners die elkaar nog groeten. Een prettig soort kleinschaligheid die ook veel mensen van buiten de provincie aanspreekt, toeristen evenals nieuwe inwoners. De sterke samenhang in de dorpen gaat gepaard met een grote initiatiefrijkeheid.

Tegelijkertijd zet polarisatie de sociale cohesie in de dorpen onder druk. Ruim 30% van de Drenten heeft geen vertrouwen in de Tweede Kamer, de politie en de rechters.

Droogtestress en wateroverlast gaan Drenthe niet voorbij. Landbouw en natuur hebben daaronder te lijden. Landschapskwaliteit en biodiversiteit vragen om aandacht. Zowel de klimaatverandering als de energiearmoede maken de transitie naar duurzame energie noodzaak.

Er overlijden meer Drenten dan er geboren worden en jongeren trekken weg, naar studies en werk elders in het land. Drenthe kampt met vergrijzing en ontgroening. Ondanks een zeer voorzichtig stijgende bevolkingsomvang op dit moment (2022), zal de komende decennia het aantal inwoners in Oost-Drenthe afnemen. De verwachting is dat er rond 2050 30.000 minder mensen in Drenthe wonen dan nu. Mede hierdoor staat het voorzieningenpeil onder druk.

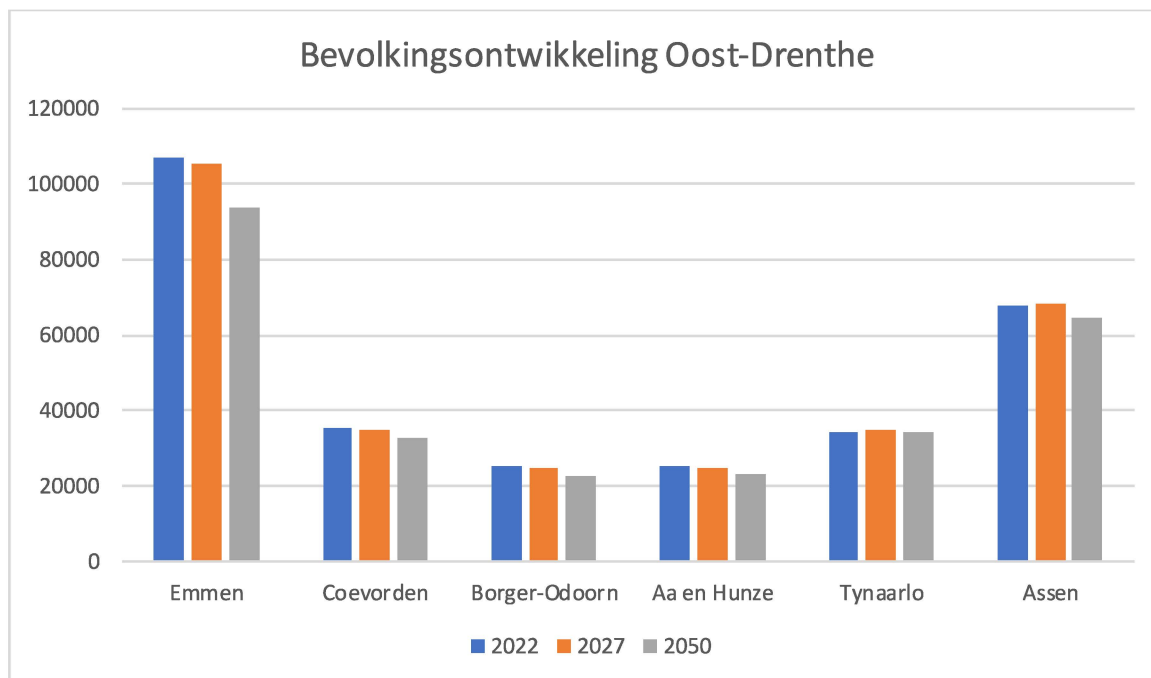
Het MKB is – net als in de rest van Nederland – een belangrijke kurk voor de regionale economie en de grootste banenmotor. De zorg is de grootste werkgever. Net als in de rest van Nederland kampen Drentse werkgevers met personeelskrapte, in onze regio versterkt door bevolkingsdaling en vergrijzing.

2.2 Bevolking

Groei en krimp

Hoewel Drenthe een aantal jaren met krimp kampte, is vanaf 2015 van een lichte stijging van het aantal inwoners sprake. Momenteel krimpen van de zes gemeenten die deel uitmaken van het nieuwe LEADER-gebied Oost-Drenthe alleen Coevorden en Emmen. Borger-Odoorn en Aa-en-Hunze groeien (zeer) licht en in Tynaarlo en Assen is sprake van een groei van tussen de 2 en 4%. Wel zet de bevolkingskrimp in Drenthe de komende decennia door. Tussen nu en 2035 daalt het aantal inwoners met tussen de 1% en 9%. Alleen Emmen (+0,77%) en Assen (+3,82%) zien nog een bevolkingstoename tot 2035 (Bron:

PBL/CBS). Daarna, richting 2050, daalt in alle Oost-Drentse gemeenten het aantal inwoners. Naar verwachting daalt de Drentse bevolkingsomvang van rond de 492.000 (2022) naar rond de 462.000 (2050) inwoners.

Bron: Drenthe in cijfers/Provincie Drenthe

NB Cijfers van Emmen en Assen betreffen de hele gemeente, niet alleen het plattelandsgebied.

De genoemde lichte toename van dit moment wordt niet veroorzaakt door een geboorteoerschot, maar door migratie, zowel vanuit het buitenland als vanuit andere Nederlandse gemeenten. Tussen 2016 en 2020 was het positieve migratiesaldo vanuit het buitenland ruim 30.000 mensen. En hoewel hier nog niet van een positief saldo sprake is, is ook een trek vanuit andere landsdelen naar Drenthe op gang gekomen.

Vergrijzing, ontgroening en toename huishoudens

De samenstelling van de Drentse bevolking verandert ondertussen drastisch. Het percentage jongeren onder de 20 jaar daalt, terwijl het aantal 65-plussers sterk stijgt. Momenteel wonen er meer ouderen dan jongeren in de provincie en naar verwachting blijft het aantal jongeren af- en het aantal ouderen toenemen (In 2017 waren er voor het laatst meer jongeren dan ouderen in Drenthe – bron: Monitor Brede Welvaart Drenthe 2021 – Trendbureau Drenthe). De ontgroening verloopt in Drenthe ook sneller dan landelijk. Zo wordt de beroepsbevolking steeds kleiner, hetgeen in diverse branches – waaronder de zorg – tot knelpunten leidt. Momenteel zijn er vijf werkenden op vier niet-werkenden (demografische druk van 81% in 2020, t.o.v. 70% in Nederland – bron: Monitor Brede Welvaart Drenthe 2021 – Trendbureau Drenthe).

De veranderende samenstelling van de bevolking heeft ook gevolgen voor het wonen en de voorzieningen. Eveneens van grote invloed op vooral het wonen is de groei van het aantal huishoudens. Omdat de omvang van de huishoudens in Drenthe steeds meer afneemt, o.a. door de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens, zien we dat het aantal Drentse huishoudens sinds 2011 met 4,8% is toegenomen. Overigens is het aantal huishoudens landelijk nog meer gestegen: 8,2% (Bron: CBS).

2.3 Economie, arbeidsmarkt en inkomen

Drenthe werkt

Het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) is de motor van de Drentse economie. Meer dan 95% van het Drentse bedrijfsleven is MKB (landelijk ruim 99% – bron: staatvanhetmkb.nl/CBS). Naast het MKB kent de provincie een aantal grote bedrijven met meer dan 250 werknemers, veelal productievestigingen (bron: Economische Koers Drenthe 2020-2023, Provincie Drenthe). 11,5% van de Drentse werkgelegenheid wordt door ZZP'ers gevormd (landelijk 12,3%). Een deel van de ZZP'ers behoort tot het type 'footloose bedrijvigheid': ze zijn niet van hun locatie afhankelijk voor hun business, maar kiezen hun vestigingsplaats op basis van het goede woonklimaat, de goede bereikbaarheid en het voorzieningenpeil. De eerdergenoemde kwaliteiten van de regio zijn ook goed voor de economische ontwikkeling van Drenthe: ruimte, groen, cohesie, tevredenheid. Drenthe biedt ruimte om te ondernemen en te innoveren.

Ruimte nodig

Een kanttekening hierbij is dat bedrijventerreinen die de afgelopen decennia zijn opgezet nagenoeg vol zijn. Economisch vastgoedbureau Stec Groep deed in 2022 onderzoek naar de bedrijventerreinen in de provincie. Tot en met 2030 is er vraag naar 150 à 220 hectare grond. Het gaat dan vooral om uitbreiding van bedrijven die er al zitten. Het bureau houdt daarnaast nog rekening met 50 hectare aan nieuwe bedrijven op bedrijventerreinen in de periode tot en met 2030. (Bron: Bedrijventerreinen – Stec Groep.) Dat werpt de vraag op of er nieuwe, grootschalige terreinen moeten worden aangelegd, of dat gemeenten moeten kiezen voor inbreiding en voor ruimte om in dorpen industrie te vestigen. Aandachtspunt: er is her en der gemopper over gebieden tussen woonkernen die steeds meer vol komen met “blokkendozen”.

Oorlog, pandemie en stikstof

Ondanks dat het goed gaat met de Drentse economie, merken we ook in onze regio de gevolgen van de oorlog in Oekraïne en de nasleep van corona. Denk aan verschuivingen van beroepsbevolking naar andere sectoren, verstoring van toeleveranties, hoge schulden bij bedrijven, het haperen van de energieleverantie met prijsstijgingen voor energie en andere producten en inflatie tot gevolg.

En: thuiswerken wordt steeds meer 'het nieuwe normaal'.

De recent aangekondigde maatregelen om de stikstofemissies te beperken, bieden – al dan niet tijdelijk – weinig ruimte voor economische ontwikkeling, infrastructurele maatregelen, de bouw van nieuwe woningen en nieuwe duurzame energieprojecten.

Een beeld per Oost-Drentse gemeente van de sectoren die de meeste werkgelegenheid opleveren tegenover de top 3 van vestigingen

Gemeente	Top 3 banen naar sector	Top 3 vestigingen
Emmen	1.collectieve dienstverlening* 2.industrie 3.zakelijke dienstverlening**	1.detailhandel 2.bouw 3.zorg
Coevorden	1.zakelijke dienstverlening 2.industrie 3.collectieve dienstverlening	1.detailhandel 2.land- en tuinbouw 3.bouw
Borger-Odoorn	1.collectieve dienstverlening 2.zakelijke dienstverlening 3.industrie	1.detailhandel 2.bouw 3.land- en tuinbouw
Aa en Hunze	1.collectieve dienstverlening 2.zakelijke dienstverlening 3.handel	1.zorg 2.land- en tuinbouw 3.bouw
Tynaarlo	1.collectieve dienstverlening 2.zakelijke dienstverlening 3.handel	1.zorg 2.detailhandel 3.bouw
Assen	1.collectieve dienstverlening 2.zakelijke dienstverlening 3.handel	1.detailhandel 2.zorg 3.bouw

Bron: waarstaatjegemeente.nl/VNG *onderwijs, gezondheidszorg, openbaar bestuur **vervoer, opslag, horeca, financieel

In Drenthe is de zorg de grootste werkgever, 20% van de Drentse werkgelegenheid. Op nummer twee staat de handel (inclusief de tailhandel) met 17%. Zakelijke diensten en industrie staan met respectievelijk 12% en 11% op plaatsen drie en vier. En landbouw – een belangrijke en beeldbepalende sector in Drenthe (zie ook het staatje hierboven), maar niet een grote werkgever – bevindt zich samen met de horeca bijna onderaan met 5%. Bron: LISA.

Groei anders

Rond het MKB is een inhaalslag te maken. Een deel van de kleine bedrijven heeft het moeilijk. Tegelijkertijd liet het afgelopen jaar wel een groei van 5% zien (bron: Bedrijvendynamiek 2022, jaaroverzicht 2022 – kvk.nl).

Insteeek is de vraag “Waar verdienen we over tien jaar ons geld mee?” Niet alleen qua e-commerce en digitalisering, niet alleen als het gaat om marketing. De te maken slag betreft ook vooral een nieuwe benadering van groei. Die zit ‘m vooral in het duurzaam en toekomstbestendig maken van bedrijven. Er zijn simpelweg niet meer genoeg mensen om op de ‘oude wijze’ aan groei te werken. En ook op het gebied van materiaal en grondstoffen is er krapte.

Kansen zitten in een groene economie, korte lokale en regionale ketens bouwen, toeleveren en uitbesteden, netwerken en samenwerken. Je onderdeel niet uit Eindhoven halen maar uit Roden, jeugd en scholen van jongs af aan bij je bedrijf betrekken en lokale mensen aan je binden. Deze benadering vergt durf en “de kop boven het maaiveld uitsteken” – en digitalisering.

De komende vier jaar zet de provincie in op een sterke, slimme en groene economie met economische en maatschappelijke impact. De focus ligt, naast het creëren en behouden van werkgelegenheid, op innovaties die helpen om maatschappelijke vraagstukken op te lossen. (Bron Economische Koers Drenthe 2020-2023 – Provincie Drenthe.)

Onderwijs en arbeidsmarkt

Op vele manieren zijn de afgelopen jaren verbindingen tot stand gekomen tussen onderwijs en ondernemers. Zo kan gericht worden ingespeeld op wat op de arbeidsmarkt nodig is.

Ondertussen blijkt dat naast brede (ook technische) vakkennis en diploma’s een aantal vaardigheden voor werkgevers van groot belang zijn.

Op basis van eigen onderzoek ziet het UWV voor de komende jaren deze kwaliteiten die werkgevers belangrijk vinden:

- Vaktechnische kennis
- Klantgerichtheid
- Probleemoplossend vermogen
- Communicatieve vaardigheden

- Samenwerken
- Digitale vaardigheden
- Aanpassingsvermogen.

Werkzoekenden en werkgevers hebben er belang bij open te staan voor scholing en training. De vereiste skills zijn van belang voor werkzoekenden zodat zij een goed beeld krijgen van hun capaciteiten, voor werkgevers om de gevraagde skills te definiëren voor huidige en toekomstige banen en voor het onderwijs om de gewenste inhoud van het opleidingsaanbod te bepalen (bron: Regio in beeld/UWV 2021).

Drenthe heeft naar landelijke maatstaven minder hoog opgeleiden: 28,5% van de bevolking is hoog opgeleid tegenover 35% landelijk. Op dit moment staan de meest attractieve bedrijven voor hoogopgeleiden niet in Drenthe en bedrijven die hoogopgeleiden in Drenthe werven, ervaren dat deze groep Drenthe nog niet ziet als ideale leefomgeving.

29% van de bevolking is laagopgeleid (landelijk 27%). Er zijn binnen Oost-Drenthe wel grote verschillen: Tynaarlo met 43,5% hoogopgeleiden en Emmen met 19% hoogopgeleiden, Tynaarlo en Assen 22% laagopgeleiden en Emmen en Coevorden respectievelijk 35% en 31%. In vier van de zes Oost-Drentse gemeenten loopt het aantal laagopgeleiden op. Alleen in Borger-Odoorn en Tynaarlo is het aantal laagopgeleiden stabiel. In zijn algemeenheid, maar ook vooral aangescherpt door de coronacrisis, zijn de kansen voor laagopgeleiden op de arbeidsmarkt aanzienlijk kleiner. In het eerste coronajaar nam de baankans voor een laagopgeleide met 10,5% af ten opzichte van het jaar ervoor. Terwijl de kansen op de arbeidsmarkt voor hoogopgeleiden in dezelfde periode toenamen met 6%. (Bron: waarstaatjegemeente.nl/VNG, CBS/Monitor Brede Welvaart Drenthe 2021). “De coronacrisis heeft het belang van een wendbare beroepsbevolking extra duidelijk gemaakt. Er ligt een grote scholingsopgave om de versneld ingezette ontwikkelingen op bijvoorbeeld het gebied van e-commerce en overige digitale vaardigheden binnen de IT-sector te kunnen bijbenen” (Monitor Brede Welvaart Drenthe 2021/Trendbureau Drenthe 2021).

Werkloosheid, bijstand, inkomen

De werkloosheid ligt in Drenthe net onder het landelijk gemiddelde: Drenthe 3,1%, landelijk 3,3% (bron: CBS). Jongeren zijn nog steeds extra kwetsbaar op de arbeidsmarkt, ze werken veelal op flexibele of tijdelijke arbeidscontracten en via uitzendbureaus – 75% van de jonge Drentse werknemers heeft hiermee te maken – en in sectoren die het in coronatijd extra moeilijk hebben gehad zoals de horeca en de detailhandel.

Het gemiddelde inkomen in Drenthe bedroeg in 2021 27.017 euro. Alleen Overijssel, Friesland en Flevoland kenden een lager gemiddeld inkomen.

Het gemiddelde bruto jaarinkomen per inwoner per gemeente (Oost Drenthe)

Gemeentenaam	Inkomen 2020
Tynaarlo	€30.100
Aa en Hunze	€28.200
Assen	€25.900
Borger-Odoorn	€25.600
Coevorden	€25.200
Emmen	€23.800

Bron: allecijfers.nl/ranglijst/hoogste-en-laagste-inkomen-per-gemeente-in-de-provincie-drenthe/

Oost-Drenthe 'scoort' goed als het gaat om het aantal bijstandshuishoudens. Landelijk is 4,8% van de huishoudens afhankelijk van een bijstandsuitkering. Vier van de zes Oost-Drentse gemeenten zitten daar (deels ver) onder: Tynaarlo en Aa en Hunze 2,4%, Borger-Odoorn 3,2%, Coevorden 4,5%. Emmen met 6,1% en Assen met 5,6% zitten boven het landelijk percentage. (Bron: [waarstaatjegemeente.nl/VNG](https://www.waarstaatjegemeente.nl/VNG).)

Als het gaat om lage inkomens doet Drenthe het naar verhouding beter dan landelijk: 5,9% van de Drenten heeft een laag inkomen tegenover 6,8% landelijk.

Relatief weinig bijstandshuishoudens en minder lage inkomens dan in de rest van het land. *Overall* gunstig derhalve, maar m.b.t. inwoners met een laag inkomen moet bedacht worden dat vooral de impact van het *langdurig* moeten leven op een laag inkomen groot is en kan leiden tot armoede. In Drenthe leeft 2,8% van de huishoudens langdurig op een laag inkomen en dat percentage is dalende. Tynaarlo zit daar met 1,7% ver onder, terwijl Emmen en Assen er met ieder 3,6% flink boven zitten. Met name in het veenkoloniaal gebied van Oost-Drenthe is nog steeds sprake van intergenerationele armoede. (Bron: CBS.)

Ondanks relatief goede 'scores', kent Drenthe dus wel degelijk kwetsbare groepen bewoners. Mede door de coronacrisis kunnen veel zzp'ers maar nauwelijks het hoofd boven water houden (5.9% zit onder de lage inkomensgrens). Dat geldt ook in zijn algemeenheid voor kleine ondernemers. Verder lopen jongvolwassenen (met name de jeugd zonder diploma, met alleen mbo 1 of 2 of alleen havo/vwo), arbeidsbeperkten en eenoudergezinnen in de bijstand met kinderen het meeste risico op armoede.

Krapte op de arbeidsmarkt

Tegelijkertijd is sprake van een ongekende krapte op de arbeidsmarkt. Er staan fors meer vacatures open dan dat er geschikte mensen beschikbaar zijn om deze vacatures in te vullen. Beroepsklassen waar de krapte het grootst is zijn: ICT, dienstverlenende beroepen (waaronder o.a. de horeca en andere vrijetijdssectoren), zorg en welzijn, techniek, transport, openbaar bestuur, economische en administratieve beroepen. Een *booming* beroepsklasse is het brede werkveld rond de energietransitie (van grondwerker tot RO-specialist, van elektriciën tot systeemontwikkelaar).

De bevolkingsontwikkeling – vergrijzing en ontgroening (zie ook boven) – versterkt de mismatch tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt verder. Zo'n 11% van de Drentse werknemers is 60+, zij verlaten binnen enkele jaren de arbeidsmarkt. De aanwas van jongeren zal onvoldoende zijn om de uitstroom van gepensioneerde werknemers te compenseren. (Bron: UWV.)

Het UWV benoemt een aantal kansen waarmee aan de 'mismatch' een mouw kan worden gepast:

- Zicht krijgen op ongezien talent.
- Kwetsbare groepen opsporen en begeleiden.
- Mensen begeleiden van werk naar werk.
- Duurzame inzetbaarheid.
- Inclusie op de werkvloer.
- Personeelstekorten aanpakken in met name techniek/energietransitie, ICT, zorg en onderwijs: nieuw talent aanboren, werk anders organiseren, binden en boeien.
- Leven lang leren en ontwikkelen, skills, bij- en omscholing, Scholingsalliantie Noord.
- Werk over de grens meer transparantie en bekendheid geven.

Bron: UWV.

Vrijetijdseconomie

Een bijzondere en veel kansen biedende sector is de vrijetijdseconomie. Drenthe als 'oer'-gebied, met natuur, ruimte en rust, is een sterk product. De Drentse nationale parken, vakantieparken, campings, culturele voorzieningen en bijzondere landbouw en voedselvoorziening (herenboerderijen, voedselbossen, pluktuinen) vergroten de aantrekkingskracht van Drenthe, zorgen voor veel arbeidsplaatsen en zijn van belang voor het instandhouden van bijvoorbeeld dorpscafés, supermarkten, dorpshuizen, enz. Verdere vitalisering en productontwikkeling kunnen inspelen op de voortdurend veranderende markt, waarin beleving een steeds grotere rol speelt. Hiervoor zijn samenwerking (bijvoorbeeld met de landbouw – zie onder), experimenten, innovatie en

veerkrachtig ondernemerschap een must. Spreiding over Drenthe – bijvoorbeeld ook naar het veenkoloniaal gebied – en meer diversiteit in het aanbod zijn belangrijke aandachtspunten voor de sector. Verder is het behouden van personeel, zeker bij de huidige krapte op de arbeidsmarkt, een knelpunt: de veelal jonge medewerkers zien hun werk in de recreatie over het algemeen als bijbaan. En recreatieondernemers staan onder druk, de vakantieparken zijn veelal niet toegerust op de hitte en de wateroverlast als gevolg van de klimaatverandering. Daarbij weegt de investeringskracht van de recreatiesector niet op tegen de in dat kader noodzakelijke investeringen (voor bv een drainagesysteem).

Cultuur zit in de haarvaten van het platteland, van oude gebruiken en landschappelijk erfgoed tot bibliotheken, dorpshuizen en musea. Cultuur maakt deel uit van het leefbaar houden van de dorpen. Knelpunt voor deze van oudsher veelal op vrijwilligers draaiende sector is het vinden van al die vrijwilligers en het vervullen van bestuursfuncties. Kansen zijn er in nieuwe vormen van samenwerking en het aanhaken bij de cultuurwensen van jongeren.

Ecosystemen

Oude en nieuwe ecosystemen – zoals RGA en IBDO (Ik Ben Drents Ondernemer) – bieden kansen voor de economische ontwikkeling van Drenthe. Ervaringen, kennis en data worden gedeeld. De synergie die hierdoor ontstaat brengt kennisuitwisseling en innovaties met zich mee. De samenwerking in ecosystemen als RGA en IBDO tussen overheden, maatschappelijke organisaties, ondernemers en kennis- en onderwijsinstellingen is sterk.

Dergelijke ecosystemen kunnen overigens meer bijdragen aan de regionale economie in de vorm van een eigen entiteit (bv een stichting), zodat ook vanuit deze gebiedsontwikkelaars bijdragen van fondsen en vanuit regelingen kunnen worden verkregen.

2.4 Landschap, klimaat, biodiversiteit en duurzaamheid

Landschap

Drenthe kenmerkt zich door fraai landschap, een oppervlakte aan natuur- en bosgebied van 18% van de provincie (landelijk 15%), bijzondere landschapselementen en weinig 'horizonvervuiling'. De gemeenten met het meeste bosgebied van de provincie liggen in West-Drenthe. Van de Oost-Drentse gemeenten heeft Aa en Hunze het meeste natuur- en bosgebied (24%). Tynaarlo heeft met 10% het laagste aandeel bos- en natuurgebied. Werden de natuurgebieden in Drenthe altijd al hoog gewaardeerd, in de coronatijd trokken nog veel meer mensen het bos in. We kunnen spreken van een herwaardering van bos en natuur.

Drenthe heeft 14 Natura 2000-gebieden waar flora en fauna zich kunnen ontwikkelen en beschermd worden om de biodiversiteit te behouden. 12 van deze 14 gebieden worden beschouwd als zeer stikstofgevoelig: te veel stikstof leidt tot verzuring, vermesting en verlies van biodiversiteit. In Drentse natuurgebieden is nu al zichtbaar dat venen en heidevelden dichtgroeien met grassen en berken die originele planten- en diersoorten verdringen. Het landschap is aan slijtage onderhevig. Kenmerkende elementen als bijvoorbeeld houtwallen verdwijnen en worden opgeofferd aan landgebruik dat functioneel moet zijn. Zonder beheer en onderhoud verpieteren ze en verdwijnen op den duur.

De rijksoverheid, provincies, natuurbeheerders, agrariërs, de Natuur- en Milieufederaties en vele individuele natuurminnaars zetten zich middels de Drentse Bomen- en Bossenstrategie (vastgesteld in september 2022) in om de uitdagingen van klimaatverandering (onder meer het vastleggen van CO₂) en het verlies van biodiversiteit het hoofd te bieden. Gestreefd wordt naar gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos. In cijfers: in 2030 moet er landelijk 10% meer en gezonder bos staan, 37.000 hectare, voor Drenthe betekent dat 3.700 ha meer bos.

Een effectief initiatief is dat van 'Plan Boom' – het project biedt ondersteuning met plantmateriaal, locaties, financiering e.d. Streven: 10 miljoen extra bomen (waarvan er al bijna 2 miljoen staan). Het stimuleren van bomenhubs (depots voor stekken van bomen en opslag uit het bos) is eveneens een aanmoediging om meer bomen te planten.

Klimaatverandering

Klimaatverandering zorgt ook in Drenthe voor hogere temperaturen, meer droogte, meer zware regenval. De effecten daarvan worden in toenemende mate in diverse sectoren merkbaar. Landbouwgewassen hebben te maken met droogte - zowel als waterschade. En ook stormen en hagelbuien veroorzaken schade aan gewassen en kassen. Verdroging van natuur in en buiten natuurgebieden remt de groei en de overlevingskansen van planten en dieren en geeft een hoger natuurbrand-risico. Verschuiving van klimaatzones maakt het een deel van de huidige soorten flora en fauna moeilijk. De waterkwaliteit heeft te lijden onder stortbuien (vervuiling), terwijl extreme droogte kan leiden tot het droogvallen van beken met consequenties voor kwetsbare natuur in onder meer de Natura 2000-gebieden. De droogte beïnvloedt op de langere duur ook de beschikbaarheid van drinkwater.

Op andere momenten dreigt er in het zuiden en noorden van Drenthe overstromingsgevaar. De uitdroging van de bodem heeft in de veengebieden extra emissie van broeikasgas tot gevolg. Het nattere, warmere weer brengt infectieziekten en plagen als de eikenprocessierups met zich mee. Zowel extreme droogte als te veel water veroorzaken schade aan wegen en bermen. (Bron: Nota Klimaatadaptatie Drenthe/Provincie Drenthe.)

In 2021 hebben Provinciale Staten het Regionaal Waterplan vastgesteld inclusief het Besluit Europese Kaderrichtlijn Water. De kwaliteit van het oppervlaktewater is op de meeste locaties nog matig of onvoldoende. Dit wordt mede veroorzaakt door het "one out all out" principe waardoor slechte resultaten zwaar meewegen in het eindoordeel. Zo is de aanwezigheid van specifiek verontreinigende stoffen boven de norm een belangrijke reden voor de uiteindelijke ecologische toestand. De parameters voor de algemeen fysisch chemische en de biologische toestand laten een veel positiever beeld zien en laten ook een langzame verbetering zien door de maatregelen die zijn uitgevoerd. De diffuse belasting met de stoffen nitraat, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen blijven voor de waterkwaliteit in Drenthe belangrijkste aandachtspunten om uiteindelijk de doelen van de Kaderrichtlijn Water te halen.

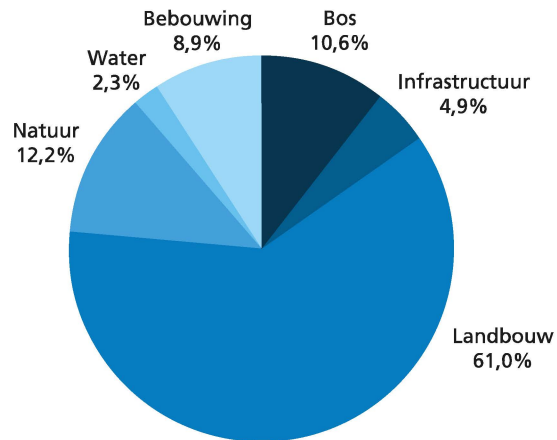
De samenleving moet zich gaan verhouden tot de klimaatveranderingen. Het je aanpassen aan de veranderingen wordt klimaatadaptatie genoemd. Het treffen van maatregelen die de gevolgen van de klimaatverandering beperken heet klimaatmitigatie. Een aantal maatregelen zoals die in de Drentse Nota Klimaatadaptatie zijn opgenomen:

- Water langer vasthouden, verhogen van het waterpeil. Water meer bergen in waterbergingsgebieden.
- Vergroten van het organisch stofgehalte in de bodem.
- Verminderen stikstofdepositie.
- Natuurgebieden met elkaar verbinden zodat soorten kunnen migreren.
- Natuurgebieden robuust maken zodat ecosystemen kunnen blijven functioneren.
- Realiseren van kringlooplandbouw, bijdrage leveren aan herstel en verbetering van biodiversiteit en landschapskwaliteit (samenwerking van natuur- en landbouworganisaties).
- Akkerranden met infiltratiegeul tegen afspoeling door stortbuien.
- Vergrote biodiversiteit waardoor ook plagen sneller en beter kunnen worden opgevangen.

Landbouw

Agrariërs vormden van oudsher het landschap. Landbouw is een belangrijke sector in Oost-Drenthe. Met ruim 60% landbouwgrond van het totale areaal grond in Drenthe is de agrarische sector een bepalende factor rond werken, wonen en leven. Dat betekent zuinig zijn op het landschap, zuinig zijn op de boeren. De agrarische sector is, zeker ook in Drenthe, in transitie richting verduurzaming en landschappelijke kwaliteit. In de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw wordt gestreefd naar innovaties in de richting van een meer veerkrachtig voedsel- en ecosysteem: hoe kan landbouw samengaan met meer biodiversiteit, zoals bij bloemen- en kruidenrijk grasland, landschapselementen en het vergroten van het leefgebied van planten en dieren, hoe kunnen boeren beter beloond worden om hierin te investeren, welke (nieuwe) verdienmodellen passen daarbij. Hier is onder meer de Eco-regeling 2023 voor in het leven geroepen (GLB/rvo.nl).

De verdeling van het bodemgebruik in Drenthe

Bron: Landelijk Grondgebruiksbestand Nederland 2019, update maart 2021

Boeren leverden van oudsher voedsel en agrarische grondstoffen voor een concurrerende kostprijs. Dat was indertijd logisch, maar nu niet meer. Landbouw en voedselproductie hebben er ook belang bij om evenwicht te creëren. Natuurbedrijfsplannen en verduurzamingsprogramma's zijn een middel om een transitie in gang te zetten.

Het belonen of financieel mogelijk maken van groene en blauwe diensten kan ook zorgen voor een eerlijke verdeling van de lusten en lasten van het landschap. Groene diensten zijn gericht op het beheer van landschapselementen. Een blauwe dienst kan zich richten op het vasthouden van water op percelen, kolken, sloten en watergangen, bijvoorbeeld in samenspraak met het waterschap. Vroeger hadden landschapselementen een praktisch of economisch nut en was het onderhoud vanzelfsprekend, en zorgden boeren ervoor dat cultuurgrond en sloten werden onderhouden. Meer en meer is de samenleving tegenwoordig afhankelijk van de welwillendheid van grondeigenaren. Veel boeren werken enthousiast mee aan de geschetste ontwikkelingen en kansen. En er ontstaan steeds meer lokaal ontwikkelde gebiedsplannen die laten zien dat dorpen en burgers/boeren rond de grote landschappelijke opgaven die er liggen zelf de regie willen nemen.

Diverse agrarische bedrijven willen zich echter ook meer extern richten, op de burger c.q. de consument. Het gaat om boeren die hun bedrijf open willen stellen voor bewoners en toeristen. Denk aan productverkoop, beleving, workshops en verblijf. Ofwel het boerenbedrijf laten ervaren en verbinden aan cultuur en natuur. Met deze verbreding kan tevens het verdienvermogen versterkt worden. Denk aan melk, kaas, vergeten groenten, eerlijk vlees en het zichtbaar maken van de wijze van produceren en van de inzet op duurzaamheid en landschapskwaliteit. Deze trend wordt omarmd door veelal jonge ondernemers die het boerenbedrijf willen vernieuwen en daarbij een boodschap hebben voor wat betreft hun imago richting de burgermaatschappij. Door deze verbinding van de agrarische wereld met die van de vrijetijdseconomie kunnen resultaten geboekt worden met betrekking tot het aanzien en het verdienvermogen van het boerenbedrijf, de trots van inwoners op hun provincie en de omzetstijging in recreatie en toerisme.

Energie en duurzaamheid

Drie aspecten spelen een rol bij het verminderen van de CO₂-uitstoot: energiebesparing, het overstappen naar duurzame energiebronnen en het vastleggen van CO₂ (door onder meer bosaanplant). In Drenthe wordt op alle drie ingezet. De transitie naar duurzame bronnen is in heel veel opzichten een enorme uitdaging. Van het gas af en overstappen op (alleen) hernieuwbare energie helpt klimaatverandering tegen te gaan en is heden ten dage ook van groot belang in het bestrijden van energiearmoede.

Maar het is geen sinecure. De transitie confronteert huishoudens met de vraag hoe zij van gas moeten overschakelen naar niet-fossiele energie. Zowel organisatorisch/fysiek als financieel.

Daarnaast is op het niveau daarboven een nieuwe infrastructuur en logistiek nodig. En ook hier loopt de samenleving keihard aan tegen een enorm gebrek aan personeel van mbo- tot wo-niveau, evenals tegen krapte aan materiaal en grondstoffen. Een positieve ontwikkeling, die al een aantal jaren gaande is, is de grote mate van verantwoordelijkheid die burgers nemen rond de energietransitie. Vele energiecoöperaties werden de afgelopen tijd opgericht, nieuwe samenwerkingsverbanden werden gesmeed.

Duurzaamheid is meer dan alleen de energietransitie. Denk aan de inrichting van (woon)gebieden, infrastructuur, bedrijvigheid, het wonen. Bij al deze aspecten van ons dagelijks leven moet de factor duurzaamheid een rol spelen. Hoe richt je een gebied duurzaam in, qua gebruik en qua materialen. Hoe kunnen we de bouw duurzamer maken. “Reduce, re-use, recycle” is nog steeds het motto als het gaat om duurzaamheid. Duurzaamheid heeft baat bij een circulaire economie, waarin hoogwaardige grondstoffen met een lange levensduur bewuster, langer en steeds opnieuw kunnen worden gebruikt. Het streven naar een circulaire economie houdt tevens in dat gewerkt wordt aan nieuwe productiemethoden en nieuwe manieren van consumeren.

2.5 Sociale samenhang, burgerkracht en leefomgeving

Cohesie en burgerkracht

De cohesie in de Oost-Drentse dorpen is groot. Driekwart van de inwoners heeft minimaal wekelijks contact met anderen, 48% doet vrijwilligerswerk (alleen Assen en Emmen wijken in negatieve zin af met 40% en 37%) en 83% vindt dat burgers zich moeten inzetten voor de leefbaarheid in het dorp. (Bron: CBS en Drents panel.)

Het ligt dan ook voor de hand dat de dorpen goed af zijn als het gaat om accommodaties: bijna allemaal hebben ze een dorpshuis of een sportaccommodatie, voor ontmoeting en als broedplaats voor initiatieven en acties. De ontwikkeling van de bevolking – krimp, ontgroening, vergrijzing – zet deze voorzieningen wel onder druk, net zoals ook de detailhandel/supermarkt, het openbaar vervoer, de basisscholen. In de gevarenzone verkerende voorzieningen worden meer en meer door dorpse collectieven en burgerkracht-initiatieven in beheer en ook geregeld in eigendom overgenomen. Zo wordt hun vitaliteit en toegankelijkheid voor de toekomst veiliggesteld en behoudt het dorp zijn leefkwaliteit. Waar dorpse accommodaties ontbreken, zet de dorpsgemeenschap zich in voor het realiseren van een dergelijke voorzieningen. Denk aan winkels, ontmoetingsplekken innovatief OV en deelinitiatieven. Dit naoberschap, deze burgerkracht is kenmerkend voor de Oost-Drentse dorpen.

Het dorpshuis is daarbij niet alleen de plek waar verenigingen uit het dorp hun activiteiten organiseren, maar ook een levendige broedplaats voor nieuwe initiatieven, een thuis voor de dorpse samenleving, een plek waar je je thuisvoelt en waar je met je hele hebben en houden altijd terecht kunt. Ofwel: het dorpshuis is het huis van het dorp.

Afhaken

Tegelijkertijd zien we in diezelfde Oost-Drentse dorpen ook mensen die afhaken. “De parlementaire democratie werkt op dit moment niet voor iedereen even goed en een deel van Nederland dreigt ‘af te haken’ of is al afgehaakt. Zo waarschuwde onder meer de Staatscommissie Parlementair Stelsel (Commissie Remkes). Verschillende onderzoeken laten zien dat politiek-maatschappelijk onbehagen, of wat we ‘afhaken’ zouden kunnen noemen, sterk samenhangt met inkomens- en opleidingsniveau (‘diplomademocratie’). Hogeropgeleiden, jongeren en mensen met een bovenmodaal inkomen, hebben veel meer vertrouwen in regering en parlement dan ouderen en lageropgeleiden. Bepaalde (groepen) mensen en bepaalde plekken hebben meer kansen en ontwikkelingsmogelijkheden en worden beter gerepresenteerd in politiek en samenleving.

De laatste Tweede Kamerverkiezingen (maart 2021) laten zien dat de ‘periferisering van de proteststem’ zich verder voortzet. Vooral de groei in het noorden van het land valt daarbij op. Men zou kunnen stellen dat mensen niet doelbewust zijn afgehaakt, maar ‘afgehaakt zijn gemaakt’. Door turbulente maatschappelijke veranderingen. Door de meritocratische normen van de kennissamenleving. Door het verdwijnen van beroepen, opleidingen en tradities.

Door economische structuurverschuivingen en braindrain uit krimpregio's. De scheidslijn tussen establishment en non-establishment staat voor een fundamenteel conflict over de toekomstkoers van onze samenleving." (Atlas van afgehaakt Nederland.)

Het vertrouwen in de Tweede Kamer, politie en rechters ligt in Drenthe met 68% iets lager dan het landelijk gemiddelde (70%); van de Oost-Drentse gemeenten scoren Aa en Hunze en Emmen met 64% het laagst op vertrouwen in instituties. 63% van de Drenten heeft vertrouwen in anderen (landelijk ook 63%). Het verschijnsel van afhakers, de coronamaatregelen en de acties en publieke uitingen van boze landbouwers hebben in de dorpen wel scheidslijnen teweeggebracht.

Wonen

Ten aanzien van het wonen maken mensen in Oost-Drenthe zich zorgen. Er wordt te weinig bijgebouwd (of er mag te weinig bijgebouwd worden), er zijn te veel oudere woningen, er is te veel achterstallig onderhoud, de huizenprijs is hoog en jongeren kunnen niet terecht op de woningmarkt. Vooral dat laatste vinden dorpsbewoners erg. Ze hebben het gevoel dat jongeren gedwongen worden te vertrekken. Een veelgehoorde kreet is "Zo organiseer je krimp en ontgroening". Met meer starterswoningen ziet men het dorp leefbaar blijven. (Bron: Drents panel.)

Drenten zijn verder (zeer) tevreden met hun woning en woonomgeving, met 87% staat Drenthe zelfs op nummer 1 in de provinciale ranglijst. De transformatie is goeddeels voltooid (wellicht staat een nieuwe voor de deur). Wel ligt er nog een herstructureringsopgave. De energieprestaties van een flink deel van de woningvoorraad (sociale huur en koop) laten nog behoorlijk te wensen over. Woon- en energiecoöperaties roeren zich en pakken deels taken op die overheden laten liggen of waar burgers de regie over willen verwerven.

Er ligt nog een grote opgave voor de woningcorporaties: de collegeprogramma's van de zes Oost-Drentse gemeenten formuleren voor de periode tot 2030 een indrukwekkende bouwopgave, de gemeenten hebben daar de corporaties hard bij nodig.

Gezondheid

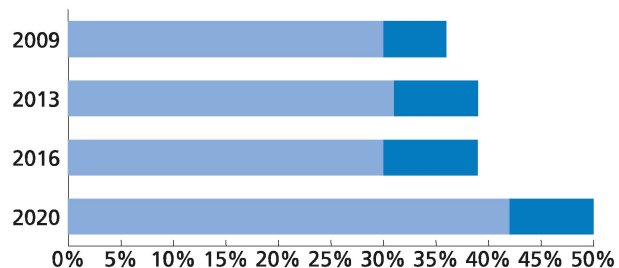
Over het algemeen zijn Drenten gezonde mensen. Het percentage ervaren goede gezondheid ligt op of boven het landelijk gemiddelde van 83%. Tynaarlo en Aa en Hunze wijken in positieve zin hiervan af met respectievelijk 86% en 87%. Coevorden zit met 80% onder het landelijk gemiddelde. Onder jongvolwassenen hakte de coronacrisis er flink in. 43% van hen gaf na corona aan last te hebben van psychische klachten. Onder 65-plussers komt een normaal percentage langdurige aandoeningen voor, 48%, landelijk is dit 47%. Aa en Hunze zit daar met 42% een eind onder, terwijl Borger-Odoorn er met 53% juist flink boven zit. 54% van de Drentse bevolking kampt met overgewicht, ten opzichte van landelijk 47%. (Bron: CBS.)

Zorg

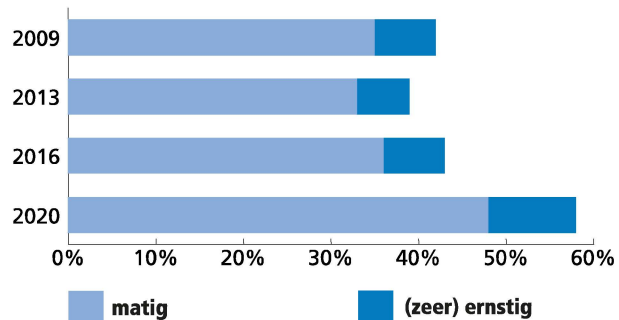
De zorg staat onder druk. De vergrijzing veroorzaakt een toenemende vraag, een deel van het zorgpersoneel is zelf vergrijsd en stopt binnen afzienbare tijd, er zijn nauwelijks jongeren die het stokje kunnen overnemen en de sector kampt ook zonder vergrijzing al met de krapte op de arbeidsmarkt. Zorg aan huis – hetgeen de overheid nastreeft en wat ook de meeste zorgvragers zelf het liefste willen – vergt intensieve inzet van mobiele zorgverleners. Maar liefst 44% van de Drenten voelt zich in meer of mindere mate eenzaam. Landelijk ligt dit percentage nog hoger (47%). In Oost-Drenthe komt de meeste eenzaamheid voor in Aa en Hunze en Emmen. Het is een fingerwijzing dat het oplossen van alle knelpunten rond zorg met louter techniek (bijvoorbeeld Domotica, “Je hoeft je huis niet meer uit”) en online contact, niet zomaar de goede impact van *live* contacten en ontmoetingen kan vervangen.

Mate van eenzaamheid

18-64 jaar

65 jaar en ouder

Bron: CBS

Dorpse zorginitiatieven en zorgcoöperaties staan dicht bij de zorgvrager en ontlasten de professionele zorg, hoewel dorpse zorg ook steeds vaker op het terrein van de formele zorg actief wordt. Een veelvoorkomende werkvorm in dorpen die de zorgregie nemen is het inzetten van een dorpsondersteuner. Sociale huiskamers bieden zorgvragers met en zonder indicatie een vorm van dagbesteding. Odense huizen ontfermen zich over mensen met dementie, met inzet van dorpse organisaties. Zo wordt voor een deel de druk op de zorg verzacht.

3 Krachtenveldanalyse

Een korte schets van de positie – en de ontwikkeling daarin – van de verschillende actoren in Oost-Drenthe ten opzichte van de vitaliseringsopgave.

Overheid

De LEADER-regio Oost-Drenthe omvat zes gemeenten, Tynaarlo, Assen, Aa en Hunze, Borger-Odoorn, Coevorden, Emmen en de Provincie Drenthe. Deze zeven overheden zijn actief betrokken bij de totstandkoming van de LOS en bij initiatieven van burgers en ondernemers in de regio.

De Provincie Drenthe zal straks, op aangeven van de LAG, de beschikkingen verlenen voor de gehonoreerde LEADER-waardige initiatieven. De zes gemeenten en de provincie dragen ook financieel bij aan deze initiatieven.

Ondernemers en inwoners zijn bij de lokale LEADER-initiatieven aan zet. Het daarnaast inzetten van de economische motor, om maatschappelijke uitdagingen voortvarend het hoofd te bieden, vraagt een andere, meer faciliterende rol van de overheid, waarbij de draagkracht van dorpsgemeenschappen niet overschat mag worden.

Daarnaast heeft de provincie ook een rol in het uitvoeren van de eerdergenoemde grote gebiedsprogramma's zoals het Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Hierin zijn Rijksdoelstellingen op het gebied van klimaat, landbouw, water, bodem en natuur opgenomen. Binnen de provincie zal nauw worden samengewerkt zodat LEADER en PPLG elkaar aanvullen en versterken.

Bewoners

Bewoners zijn een primaire partij waar het gaat om de vitalisering van de regio. De dorpen in Drenthe zijn initiatiefrijk en ook betrokken bij door anderen genomen lokale en regionale initiatieven. De meeste dorpen beschikken over een Vereniging Dorpsbelangen of Plaatselijk Belang. Initiatiefrijke bewoners zijn heel belangrijk bij de uitvoering van LEADER: zonder initiatieven geen succesvol programma. Waar nodig zullen initiatieven worden gestimuleerd en ondersteund door de organisatie rondom LEADER. Inwoners die afgehaakt zijn of om andere reden niet mee doen worden gestimuleerd om bij te dragen en weer mee te doen.

Bedrijfsleven (Recreatie & Toerisme, Landbouw en overige sectoren)

Ondernemers zijn een primaire partij bij de ontwikkeling van een regio. Ondernemers in de LEADER regio zijn actief, financieren mee bij veel lokale initiatieven en zullen ook een co-financierende rol spelen in LEADER-projecten. Het midden- en kleinbedrijf in Drenthe – bijna alle bedrijvigheid in het gebied is MKB – is een factor van belang bij de uitvoering van deze LOS.

Recreatie & Toerisme

In 2021 brachten 1,7 miljoen toeristen in totaal ruim 7 miljoen overnachtingen door in Drenthe. De laatste cijfers die het CBS publiceerde over de overnachtingen in augustus '22 laten zien dat Drentse hotels niet eerder zoveel overnachtingen noteerden als in het afgelopen jaar. Vooral het aantal binnenlandse gasten ligt hoger (+16%), terwijl het aantal buitenlandse gasten nog achterblijft. (Bron: Marketing Drenthe Dashboard Toerisme.)

De vitaliteit van diverse toerisme- en recreatiebedrijven staat wel onder druk. Drenthe was één van de eerste recreatieprovincies van Nederland en zal zich de komende jaren aan moeten passen aan de veranderende markt en samenleving. De impact van corona, het personeelsgebrek en de hoge energiekosten beperken de financiële ruimte van de bedrijven.

Beheerders van natuurterreinen

Oost-Drenthe beschikt over een aantal prachtige natuurgebieden. Deze terreinen zijn belangrijk voor de inwoners en bezoekers van de provincie. De beheerders van deze terreinen, zoals Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Het Drents Landschap etc. beheren, beschermen en geven educatie over deze gebieden en hun flora en fauna. Met name in de Natura 2000-gebieden ligt er voor de beheerders een grote taak om te voldoen aan de internationale eisen op het gebied van instandhouding van soorten. Mogelijk kunnen terreinbeheerder samenwerken met landbouwers en inwoners om de biodiversiteit van hun terreinen of de omliggende gebieden te versterken.

Landbouw

De agrarische sector is een belangrijke economische sector in Oost-Drenthe en ook bepalend voor het landschap en de leefbaarheid in het landelijk gebied. Het aantal reguliere landbouwbedrijven daalt al jaren, het aantal biologische bedrijven neemt licht toe.

De komende jaren zullen er, onder andere als gevolg van de stikstofopgave en de veranderingen in het Europees Landbouwbeleid, veel veranderingen plaatsvinden in deze sector. De Provincie Drenthe heeft hier een grote rol in via gebiedsprogramma's. Daarnaast kunnen landbouwers kleine initiatieven en innovaties in gang zetten, al dan niet in samenwerking met dorpen en inwoners. Ook in het kader van verbreding van de landbouwbedrijven kunnen landbouwers via LEADER projecten uitvoeren.

Organisaties

Een heel diverse groep actoren wordt gevormd door woningcorporaties, welzijnsinstellingen en maatschappelijke organisaties. Met elkaar zijn zij een secundaire partij in relatie tot de plattelandsontwikkeling. Veel burgerinitiatieven zullen bij de uitwerkingen van hun plannen de instellingen nodig hebben op verschillende niveaus. Net als de overheid dragen de instellingen bij aan initiatieven, door ze te faciliteren en te ondersteunen. Daarnaast kunnen ze ook zelf initiatieven opzetten die bijdragen aan de doelen van LEADER.

Bevolking

Er overlijden meer Drenten dan er geboren worden en jongeren trekken weg, naar studies en werk elders in het land. Drenthe kampt met vergrijzing en ontgroening. Ondanks een zeer voorzichtig stijgende bevolkingsomvang op dit moment (2022), zal de komende decennia het aantal inwoners in Oost-Drenthe afnemen. De verwachting is dat er rond 2050 30.000 minder mensen in Drenthe wonen dan nu. Mede hierdoor staat het voorzieningenpeil onder druk.

Sociale samenhang, burgerkracht en leefomgeving

Drenthe behoort – met Friesland en Zeeland – tot de gelukkigste provincies van ons land. (Bron: CBS Statistische trends 2020 – regionale verschillen in geluksbeleving 2013-2020). De cohesie in de Oost-Drentse dorpen is groot. Driekwart van de inwoners heeft minimaal wekelijks contact met anderen, 83% vindt dat burgers zich moeten inzetten voor de leefbaarheid in het dorp. (Bron: CBS en Drents panel.) Tegelijkertijd zet polarisatie de sociale cohesie in de dorpen onder druk. Ruim 30% van de Drenten heeft geen vertrouwen in de Tweede Kamer, de politie en de rechters. Dit is ook duidelijk geworden in de uitslag van de provinciale verkiezingen van maart 2023: de BoerBurgerBeweging is de grootste partij van Drenthe geworden. Voor een groot deel is dat waarschijnlijk omdat zij het gevoel van de burger ('we worden niet gehoord') goed weet te vertalen.

Bijna alle dorpen hebben een dorps huis of een sportaccommodatie, voor ontmoeting en als broedplaats voor initiatieven en acties. De ontwikkeling van de bevolking – krimp, ontgroening, vergrijzing – zet deze voorzieningen wel onder druk, net zoals ook de detailhandel/supermarkt, het openbaar vervoer, de basisscholen. Dorps zorginitiatieven en zorgcoöperaties staan dicht bij de zorgvrager en ontlasten de professionele zorg, hoewel dorps zorg ook steeds vaker op het terrein van de formele zorg actief wordt.

Economie, arbeidsmarkt en inkomen

Het MKB is – net als in de rest van Nederland – een belangrijke kerk voor de regionale economie en de grootste banenmotor. De zorg is de grootste werkgever. Net als in de rest van Nederland kampen Drentse werkgevers met personeelskrapte, in onze regio versterkt door bevolkingsdaling en vergrijzing.

Ondanks dat het goed gaat met de Drentse economie, merken we ook in onze regio de gevolgen van de oorlog in Oekraïne en de nasleep van corona. Denk aan verschuivingen van beroepsbevolking naar andere sectoren, verstoring van toeleveranties, hoge schulden bij bedrijven, het haperen van de energieleverantie met prijsstijgingen voor energie en andere producten en inflatie tot gevolg. Daarnaast is er sowieso sprake van een mismatch op de arbeidsmarkt. Samenwerking tussen overheid, onderwijsinstellingen en bedrijven is van belang om vraag en aanbod goed af te stemmen en bij te sturen en te werken aan een wendbare beroepsbevolking. Jongeren zijn nog steeds extra kwetsbaar op de arbeidsmarkt, ze werken veelal op flexibele of tijdelijke arbeidscontracten en via uitzendbureaus – 75% van de jonge Drentse werknemers heeft hiermee te maken – en in sectoren die het in coronatijd extra moeilijk hebben gehad zoals de horeca en de detailhandel.

Een bijzondere en veel kansen biedende sector is de vrijetijdseconomie. Drenthe als 'oer'-gebied, met natuur, ruimte en rust, is een sterk product. Verdere vitalisering en productontwikkeling kunnen inspelen op de voortdurend veranderende markt, waarin beleving een steeds grotere rol speelt. Hiervoor zijn

samenwerking (bijvoorbeeld met de landbouw – zie onder), experimenten, innovatie en veerkrachtig ondernemerschap een must. Spreiding over Drenthe – bijvoorbeeld ook naar het veenkoloniaal gebied – en meer diversiteit in het aanbod zijn belangrijke aandachtspunten voor de sector. De recent aangekondigde maatregelen om de stikstofemissies te beperken, bieden – al dan niet tijdelijk – weinig ruimte voor economische ontwikkeling, infrastructurele maatregelen, de bouw van nieuwe woningen en nieuwe duurzame energieprojecten.

Landschap, landbouw, klimaat, biodiversiteit en duurzaamheid

Drenthe kenmerkt zich door fraai landschap, een oppervlakte aan natuur- en bosgebied van 18% van de provincie (landelijk 15%), bijzondere landschapselementen en weinig 'horizonvervuiling'. De natuur staat echter onder druk door de stikstofproblematiek en effecten van klimaatverandering (droogte en meer natuurbranden). Het landschap is aan slijtage onderhevig; landschapselementen verdwijnen door onder meer schaalvergroting.

Klimaatverandering zorgt ook in Drenthe voor hogere temperaturen, meer droogte, meer zware regenval. De effecten daarvan worden in toenemende mate in diverse sectoren merkbaar. Landbouwgewassen hebben te maken met droogte- zowel als waterschade. Zowel de klimaatverandering als de energiearmoede maken de transitie naar duurzame energie noodzaak.

Duurzaamheid heeft baat bij een circulaire economie, waarin hoogwaardige grondstoffen met een lange levensduur bewuster, langer en steeds opnieuw kunnen worden gebruikt. Drie aspecten spelen een rol bij het verminderen van de CO₂-uitstoot: energiebesparing, het overstappen naar duurzame energiebronnen en het vastleggen van CO₂ (door onder meer bosaanplant). In Drenthe wordt op alle drie ingezet.

Landbouw is een belangrijke sector in Oost-Drenthe. Met ruim 60% landbouwgrond van het totale areaal grond in Drenthe is de agrarische sector een bepalende factor rond werken, wonen en leven. Boerenbedrijven zullen de komende jaren transformeren, door verbreding, extensivering en/of innovatie.

4 SWOT

In het vorige hoofdstuk maakten we een analyse van Oost-Drenthe aan de hand van verschillende thema's. Van de sterktes, de zwaktes, de kansen en de bedreigingen op het Oost-Drentse platteland is een SWOT-analyse gemaakt (SWOT = strengths, weaknesses, opportunities, threats).

4.1 Natuur en biodiversiteit

STERKTES	ZWAKTES	BEDREIGINGEN	KANSEN
Weids landschap, akkers, weilanden, bos, hei – zand en veen; veel natuur-erfgoed, 14 Natura 2000-gebieden	Uitbreiding industrie negatief effect landschapsbeleving	Droogtestress en wateroverlast Lage grondwaterstand, daling veenbodem, uitstoot CO ₂ Afname kwaliteit oppervlaktewater Verlies biodiversiteit Verlies landschapselementen Te grote recreatiedruk Stikstof	Geopark kan een grotere rol pakken in het versterken van het landschap Natuurontwikkeling en -beleving/rol R&T en op juiste openstellen natuur, speelnatuur, leren en kennis delen – realisatie dat er veel partijen nodig zijn om een systeem te veranderen Nieuw beheer landschapselementen/agrarisch natuurbeheer/biodivers beheer openbaar groen (o.a. bermen), heggen, fruitbomen langs de weg Bosaanplant (uit de lucht halen van CO ₂)/bomenhub o.a. van opslag bos – tiny forests, 100.000 bomen plan – boeren en burgers verzorgen en versterken samen de natuur Water besparen en vasthouden, ook in kleinschalige initiatieven Natuurgebieden met elkaar verbinden

4.2 Economie, arbeidsmarkt, inkomen

STERKTES	ZWAKTES	BEDREIGINGEN	KANSEN
Industrie, vrijetijdseconomie krachtige sectoren, MKB banenmotor	Laag BRP	Grote personeelskrapte, versterkt door demografische druk, tegelijkertijd groep die aansluiting op de arbeidsmarkt mist	Groene, circulaire en digitale economie
Goed MBO-onderwijs, goede match met arbeidsmarkt/bedrijfsleven; sterke ecosystemen in de regio (RGA, Regio Zwolle)	Private R&D uitgaven en innovatie relatief laag (Economische Barometer Noord-Nederland)	Krapte materialen/grondstoffen	Samenwerken/netwerk, kennis delen, korte ketens, gezamenlijke verkooppunten en marketing, 'lokaal halen', nieuwe markten en doelgroepen, innovaties o.a. a.g.v. stikstofdossier (ook breed ventileren – open dagen)
Toename startende ondernemers	Kwetsbaar Middenbedrijf, ZZP'ers, detailhandel	Bedrijventerreinen bijna vol	Statushouders ondersteunen richting werk en ondernemerschap
Regio met eigen voedselproductie	Kwetsbaren op de arbeidsmarkt – relatief veel jeugd werkzoekend (met name Assen, Emmen, Borger-Odoorn), grotere afstand tot de arbeidsmarkt, gemiddeld lagere opleiding (met name Zuidoost-Drenthe)	Stikstofdossier heeft gevolgen voor landbouw, infra/transport	Aanpak detailhandelcentra dorpen, nieuwe lokale winkel- en horeconconcepten
Dalende werkloosheid en aantal mensen in de bijstand	Braindrain en dun palet hoger onderwijs	Inflatie/prijsstijgingen/energiecrisis (en netcongestie) brengt huishoudens in de problemen en heeft impact op bedrijven	Footloose bedrijvigheid, meer thuis werken; woonfunctie krijgt grotere economische betekenis
			Skillsgerichte arbeidsmarkt inzetten op om- en bijscholing gericht op (nieuwe) vaardigheden; haal scholen bij bedrijven 'in huis'
			Innovatieve invulling vrijkomend maatschappelijk en particulier vastgoed (ook inzetbaar voor kleine bedrijven)

4.3 Klimaat, energie en duurzaamheid

STERKTES	ZWAKTES	BEDREIGINGEN	KANSEN
1 op de 3 woningen in de regio heeft zonnepanelen – Drenthe is landelijk topscorer	In Drenthe wordt meer gas en elektra gebruikt dan elders in het land, energiearmoede	Niet iedereen kan verduurzaming betalen	Energiebesparing, overstappen naar duurzame energiebronnen, uit de lucht halen van CO2 door gevarieerd bos. Bedrijventerreinen zelfvoorzienend maken op het gebied van energie
		Netcongestie houdt nieuwe ontwikkelingen tegen, zowel grootschalige projecten als lokale projecten van bijvoorbeeld dorpscoöperaties	Drenten nemen verantwoordelijkheid voor de aanpak van de verduurzaming, sociale energietransitie (2 ^e Dalen), kleine coöperaties voor lokaal opgewekte energie ook voor lokale economie, bieden oude NAM-locaties kansen voor aardwarmte?
			Dorpsaccommodaties behouden door duurzame energie
			Minder zonnepanelen op land, meer op daken/collectief
			Circulaire economie, reduce/re-use/recycle, repaircafé's, ander afvalregime

4.4 Leefbaarheid en sociale samenhang

STERKTES	ZWAKTES	BEDREIGINGEN	KANSEN
Sterke sociale structuur, naoberschap, veel burgerkracht en initiatieven, Right to Challenge, dorpsvisies en gebiedsplannen	Afbrokkeling cohesie, polarisatie, afhaken, wantrouwen in de overheid	Komende decennia afname bevolking, vergrijzing, ontgroening, demografische druk	Positief migratiesaldo
Aantrekkelijk woonklimaat, hoge waardering, geluk	Deels kwetsbare groepen, (intergenerationele) armoede (m.n. veengebied), mensen 'die niet meer mee kunnen komen'	Groot woningtekort, deel (particuliere) voorraad verouderd, energetische prestatie zwak in een deel van de voorraad – en in dorpse accommodaties (energie-armoede)	Burgerkracht voor dorpsopgaven en onder druk staande voorzieningen, waaronder de zorg – initiatieven breed ondersteunen, o.a. m.b.t. de jeugd
Veel accommodaties/ontmoetingsplekken	Genderongelijkheid	Minder draagvlak voorzieningen	Dorpsaccommodaties, omnisportvoorzieningen, evenemententerreinen, diensten naar het dorp(shuis) halen, dorpshuis is huis van het dorp
	Jeugd heeft het moeilijk (mentaal, wonen, opleiding, werk, recreatie)	Afname van de zorg terwijl de zorgvraag toeneemt	Brede inclusie agenda – mensen met een beperking, mensen van kleur, mensen met een laag inkomen/in armoede, (integreren van) nieuwe Drenten, lhbtq+, genderongelijkheid – zoek oorzaken, inventariseer kansen; iedereen doet mee en iedereen doet ertoe
	Afname voorzieningen: detailhandel, horeca, OV, diensten	Eenzaamheid door digitalisering en 'alles aan huis'	(Nieuwe) woonoplossingen voor starters en ouderen, herbestemming maatschappelijk/particulier vastgoed/appartementen in boerderijen, bijbouwen op privéterreinen, kangoerewoningen, tiny houses
	Verkeersveiligheid/landbouwverkeer		Innovatieve vervoersoplossingen, vervoerhubs (o.a. langs de N34), deelmobiliteit – N34, Nedersaksenlijn. Mobiliteit ook bekijken vanuit verkeersveiligheid/30 km zones etc.

4.5 Recreatie en toerisme

STERKTES	ZWAKTES	BEDREIGINGEN	KANSEN
Sterke positionering van Drenthe als vrijetijdsprovincie, 'oer' en authentiek – die branding ook hanteren voor wonen en werken	Horeca loopt terug Eenzijdig R&T aanbod, o.a. vakantieparken R&T ondernemers staan onder druk (personeel, inflatie, energieprijzen) – er is beperkt investeringskracht voor klimaatadaptatie (o.a. drainagesystemen die onderlopen terreinen bij wateroverlast moeten voorkomen) – financieringsstroom nodig Beperkingen t.a.v. activiteiten/evenementen door stikstofdossier e.a. milieu-eisen	Personeelskrapte o.a. nog a.g.v. corona en ook omdat het werk in de vrijetijdseconomie veelal (door de jonge werknemers) als bijbaan wordt gezien Energiecrisis Te veel druk op kwetsbare natuur	Groeimarkt, minder vliegvakanties, toename behoefte aan duurzame vakanties Veel stakeholders, waaronder overheden en dorpsgemeenschappen, hechten groot belang aan de vrijetijdseconomie; de groeiemarkt-situatie biedt kansen voor veerkrachtige vakantieparken, voor het verduurzamen van R&T bedrijven en het inrichten van het terreinbeheer op hittestress en wateroverlast, voor biodiversiteit tot op het terrein (bos, water) Infrastructuur van wandel- en fietspaden, ecotours – mensen verleiden z.s.m. de auto uit te gaan – OV, vervoershubs (N34) Dorpen met burgerkracht aantrekkelijk maken/houden, inzetten op identiteit, rustpunten en i.s.m. WMD watertappunten creëren Beleefbaar maken natuur/educatie/events/hotspots Landbouwers die op diverse manieren R&T initiatieven nemen, ook vanuit trots op het boerenbedrijf Ontwikkeling/ontsluiting van de veenkoloniën op recreatief gebied, het verhaal van het veen vertellen Zoneren van recreatie; kwetsbare natuur ontzien

4.6 Landbouw

STERKTES	ZWAKTES	BEDREIGINGEN	KANSEN
Landbouw economisch belang in Drenthe, beleving van het landschap, trots, boeren van oudsher landschapbeheerders, nog veel gemengd bedrijf (akkerbouw/veeteelt)	Eenzijdigheid, verschraling, lage biodiversiteit weilanden en akkers door monocultuur Bodemvruchtbaarheid staat onder druk	Droogtestress en wateroverlast Kloof boer-burger: onbegrip en kans op polarisatie Kunstmest, bestrijdingsmiddelen, zware machines	Duurzame bedrijfsvoering, circulaire landbouw, natuurinclusief werken, minder afhankelijk van chemische bestrijdingsmiddelen, agrarisch natuurbeheer/landschapselementen (en kennis daaromtrent delen), boeren ondersteunen bij transitie, o.a. m.b.t. de tweejarige overgangperiode, ook steun voor kleinschalige initiatieven m.b.t. bv strokenteelt, biodiversiteit en water Korte voedselketens, voedselakkoorden, ook t.b.v. de horeca, boerderijwinkel 2.0 (Vershuis, 'Boertsoeper'); inventariseer kansen v.w.b. verbinden en aanleveren Schuren en stallen benutten – niet meer in gebruik: bv kleine appartementen, kleine bedrijvigheid; nog in gebruik: zonnepanelen en verdienmodel/delen Blauwe en groene diensten Landbouw als sociale onderneming met mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt Landbouwers met initiatieven in de R&T sector Bewustwording/educatie/open dagen/events m.b.t. landschapselementen, natuur en biodiversiteit, akkerbouw en veeteelt, voedsel (herkomst, productie) Gebiedsplannen samen met het dorp, verbinden van het dorp en omliggend landbouwgebied Gesprek/debat gaande houden, samen i.p.v. polarisatie, gezamenlijk de strijd om de ruimte tackelen